

KÓPIS ZOLTÁN

A Puskás testvérek tevékenysége és annak hatása a magyar telefonhálózat fejlődésére

A Puskás testvérek tevékenységét vizsgálva, azt tapasztaljuk, hogy a magyar közvélemény Tivadar nevét hallva, még valamilyen formában asszociál a telefonra, Ferencről már szinte semmit nem tud, Albert nevét – tisztelet a kivételnek – újságírók sem ismerik. Abban, hogy közülük ki volt az idősebb, tudományos folyóirat sem tud különbséget tenni (1, 2). (Azt már csak zárójelben merem megemlíteni, hogy a három fivérnek volt egy Etelka nevű lánytestvére is.)

A pesti telefonhálózat létrehozásában, fenntartásában és fejlesztésében Ferencnek hervadhatatlan érdemei vannak, mely tevékenység annyira megviselte, hogy alig 36 évesen meghalt. Ha megfontoljuk, hogy ez a tragikus vég egy fiatal, makkegészséges, „snájdig” huszár főhadnagy életét oltotta ki, következtethetünk arra az irtózatos megterhelésre, ami az alatt a néhány év alatt – meglehetősen jól rekonstruálhatóan – nehezedett rá, amit a telefon ügyének szentelhetett.

Ennek tükrében méltatlan hozzá az a feledés és háttérbe szorítás, ami Tivadar nimbusza alatt osztályrészéül jut a magyar emlékezetben. Megkockáztatom, ha a tudományos kutatás az ő oldaláról próbálkozna feltárni a *kétségtelen* bizonyítékokat, talán közelebb lehetne jutni Tivadar életének homályos szakaszaihoz, és ezáltal változtatni lehetne azon a sajátos kettősségen, ami az utókort jellemzi Tivadar esetében. Erre a kettősségre Tivadar születésének elmúlt évi 150. évfordulójára írt – ezideig még kéziratban lévő – két írásomban (3, 4) rámutattam, de néhány dolgot e helyt is szeretnék megemlíteni.

Legelsősorban azt, hogy a kettősség fő jellemzője az egyik oldalon a gátlástalanság határát súroló dicsőítés, a másik oldalon a legméltánytalanabb fumigálás. E két szélsőség között természetesen szép számmal vannak tárgyilagos ítéletek is, amelyek a tudományos igényű kutatás részéről erősítésre szorulnak. Másképpen fogalmazva, ez ügyben is azt az arany középutat kellene talán járni, amelyet a mendemonda irtásáról, illetve fenntartásáról Endrei Walter professzor választott és egy XVIII. századi újságíró bakijával világított meg. Eszerint: „M. hercegről különböző hírek kaptak lábra. Egyesek szerint elhunyt, mások szerint él; az igazság – mint oly gyakran, most is – a kettő között van” (5).

A Puskás-irodalomban ránk hagyományozott és számos „szakíró” által napjainkig buzgón terjesztett, sőt tovább bővített mendemondákkal kapcsolatban is a professzor ajánlása tűnik a legcélravezetőbbnek. Ez a következő: „A mendemondáról meg kell állapítani valótlán voltát. De tovább kell örökíteni, mert az emberiség műveltségének szerves része. Az objektív igazság látszatától meg kell fosztani és oda kell utalni, ahová való: a folklór tartományába” (5).

Pap János, aki – szerény véleményem szerint – a legtöbbel járult hozzá a Puskás-irodalomhoz,

1981-ben közreadta részben saját magát is korrigáló írását a Puskás Tivadart körülengő legendákról és a valóságról (6). Vannak ebben vitatható gondolatok, amelyeket később ki is fejtettem (3), azonban jó ideig nyugvópontra került bennem a telefonközpont ügyének prioritása. Pap János dr. Vajda Pál személyében ugyanis olyan tekintélyes névre hivatkozott, aki hasonló hatást gyakorolt rám, mint Galilei filozófusára a „Párbeszédék”-ben Arisztotelész. Itt ugyanis egy anatómus boncolás közben bemutatja, hogy Arisztotelész tanításával ellentétben az idegek nem a szívben erednek, hanem az agyban; a jelenlévő maradi filozófus erre így szól: „Olyan világosan és oly szembebeszökően mutattál meg mindent, hogy ha nem állana ezzel szemben Arisztotelész szövege, mely világosan azt mondja, hogy az idegek kiindulópontja a szív, kénytelen lennék elismerni, hogy igazad van.” Íme a tekintélyelven alapuló maradiság, azaz, hogy *ipse dixit*, ami magyarul ennyit tesz: *ő maga mondta*. Az „ő maga” sokáig Arisztotelész volt, mint a Tekintélyek Tekintélye (7).

Pap János írása azért is időszerű volt, mert az 1981-es telefonközponti centenárium időszakában nagyszámú írás jelent meg a különböző lapokban és egyéb helyeken „tovább gazdagítva” a megalapozatlan mendemondákat. Itt most csak egyet említek meg egy több százezres példányban megjelent évkönyvből, melyben a jubileumi írás és a közölt fénykép aláírása az első telefonos kisaszszonyt – Matkovits Júliát (Ilonkát), Puskás Ferenc munkatársát – Madách Imre lányának titulálta (8). Úgy gondolom, ez szemléletes példa lehet arra, ha abból indulunk ki, amit bizonyosan ismerünk – itt Madách életrajzát, másutt Puskás Ferenc állomásait – akkor már túl nagyot nem tévedhetünk, de legalábbis ennek kevesebb az esélye. Emellett azonban tudományos műhely kiadványait is meg lehet említeni, amelyek ekkor már túlhaladott álláspontot tükröztek (9, 10).

1985-ben a téma ismét terítékre került két különböző indíttatású és színvonalú műben. Az egyikről már esett szó (5), a másik elsősorban az ifjúságnak készült (11). Az ugyanazon témában való számos eltérés körül rá kell mutatni, hogy az utóbbi egyértelműen Puskás Tivadarnak tulajdonítja a párizsi telefonközpont létrehozását (345. old.) annak ellenére, hogy Pap János már idézett írásában 1981-ben közölte, hogy erről semmilyen francia forrás sem tud. Persze, ez csekélység ahhoz képest, amit a Telefonhírmondó centenáriumának „tiszteletére” a Híradástechnika” c. folyóiratban megjelent írások tartalmaznak (1). Olyan apróságot kutatni, hogy a budapesti telefonközpont hányadik volt a világon vagy Európában, szinte kilátástalannak tűnik, annyi egymásnak ellentmondó adat található. Az egyik legfrissebb publikáció megállapodott az európai hatodik helyben (12).

A Magyar Rádió által 1993-ban kiadott „Telefonhírmondó” c. kötet (13) számos erénye és újdonsága mellett ugyancsak nem akart lemaradni a túlzott dicséreteken és a további mendemondák gyártásában. Mindenképpen dicséretes, hogy „használja” Lukász Alfonz akkor már 22 éve publikált fordításait (14, 15).

Rendkívül fontosak ezek a dokumentumok, mert elmélyült tanulmányozásuk közelebb visz bennünket a megismeréshez. Egy példa erre. Pap János, könyvének (16) VIII. fejezetéhez fűzött magyarázatában azt írja: „A kormányozható léghajóra vonatkozó adatok – bár korabeli cikkekben is szerepelnek – nem hiszem, hogy komolyabb alappal rendelkeznének.”

Puskás Ferenc 1881. december 7-én keltezett, Albert öccsének írt levelében (15, 5. sz. levél) beszámol arról, hogy Tivadart és családját jó egészségben hagyta el – Párizsban. A következőkben egy mondat erejéig azt írja: „A ballon indulásomkor a gép híján készen volt.” Mire utalhatott ez a mondat, ha nem a motorral hajtott kormányozható légballonra?

Ugyancsak ezen levelekben lehet nyomon követni a kortársak emlékezete mellett az előfizetők száma növelésének, a hálózat fejlesztésének embert őrítő stációit. A vidéki hálózatok beindulásának kezdeteiről a szintén Alberthez írt, Budapesten, 1881. október 17-én keltezett levélből értesülünk: „Temesvárt is kiváltottam az engedély-okiratot, és szerződést kötöttem egy ottani műszerésszel és háziúrral” (15, 3. sz. levél).

Dr. Lukász Alfonz magyarázatában ehhez a levélhez hozzáfűzi, hogy Temesvár az *első* vidéki hálózat. (Sajnálatosan egy bakit is elkövet.) Ehhez a megjegyzéshez érdekes adalékot szolgáltat Gazda István, 1990-ben megjelent könyvében (17). Ebből megtudjuk, hogy a „Gazdasági Lapok”-ban 1878-ban egy kis cikk jelent meg magyar nyelven „Telephon ügyében” címmel, amit egy 21 éves, gépészmérnökből lett csillagász, Gothard Jenő írt.

A cikkíró, Sándor nevű öccsével – aki jeles mezőgazda volt – telefonösszeköttetést épített ki a szombathelyi premontrei főgimnázium és a saját herényi mintagazdaságuk között, amelyet egy Szombathelyen megtartott tudományos vándorgyűlés alkalmával Jedlik Ányos kalauzolása mellett tekinthettek meg az ámuló vendégek *1880. augusztus 26-án* (17, 220. old.).

Az igazsághoz tartozik azonban, hogy Pap János dr. Vajda Endre kutatásának eredményeként részletesen beszámolt erről (16, 237–238. old.), de ő is tényként rögzítette; mivel ez a távbeszélő összeköttetés nem Szombathely helyi körzetében, hanem a város és a tőle 7 kilométer (Gazda István-nál két km) távolságra fekvő Herény között létesült, ez az *első* magyarországi *állandó interurbán* összeköttetés.

A vidéki városok hálózatai Temesvárt követően csak azután kezdtek megépülni és fejlődni, miután a Puskás testvérek erre irányuló elsőbbségi jogukról lemondtak (15, 234. old.).

A telefonhálózat fejlődését a kezdetektől napjainkig sok olyan állomás jelzi, amelyet akár szakzhatárnak is tekinthetünk, és ezt különféle szempontok szerint alkalmazzák is a krónikások (18). A budapesti telefonhálózat azonban ennek a történetnek vitathatatlan kiindulópontja. Rédl Jenő 1931-ben ennek fejlődését példaadó alaposítással taglaló művében (19) az előzményeket is figyelembe véve négy fejezetet szentel annak a 16 éves korszaknak, amely a Puskás testvérek – Tivadar, Ferenc, Albert – nevéhez köthető, és amelyet ezt követően e tárgyban már soha nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Miért van szükségünk ezek alapos ismeretére? Dr. Varga József professzor – a GTE egykori elnöke – Dr. Szabó Gusztáv professzor előadásából vett idézetével lehet erre válaszolni: „Aki a jövő fejlesztésén fáradozik, annak ismernie kell a múlt fejlődését is. Ez a legjobb eszköz a helyes ítélőképesség kifejlesztéséhez, a mindenkori viszonyoknak legalkalmasabb megoldás kiválasztása számára” (20).

Jóleső érzés tölthet el bennünket, amikor a tárgyban született igen friss tudományos dolgozatban erre rímelő mondatot olvashatunk: „Meggyőződésünk, hogy a múlt *hű feltárása* hozzájárul a mai feladatok jobb megértéséhez és megoldásához” (21).

A Puskás testvérek tevékenységének is csak a *hű feltárása* segíthet bennünket ezen cél eléréséhez. Ez persze a nehezebb út, de megéri. Könnyebb ugyanis emléktáblát elhelyezni, szobrot faragtatni, tv-játékot készíteni, utcát és patinás tanintézetet elnevezni, rangos díjat alapítani – ránk jellemző módon legutoljára – telefonközpontot elnevezni (22), mint az életművet tudományos alaposítással, teljességre törekvően feltárni és felmutatni, egyben helyét kijelölni a magyar művelődés- és technikatörténetben. Nagy szégyen ránk nézve, hogy több, mint 100 éve nem tudunk megbirkózni ezzel a feladattal. Hogy mennyire fordítva ülünk a lovon, azt egy tragikomikusnak nevezhető példával illusztrálom.

A „Híradástechniká”-ban (1) Puskás Tivadar halálának és a telefonhírmondó megszólalásának 100. évfordulójára megjelentetett „Centenáriumi gondolatok”-ban büszke kijelentés tudatja, hogy Genfben az ENSZ szakosított szervezete, a Nemzetközi Távközlési Unió székházában Puskás Tivadarra és alkotásaira bronz mellszobra emlékeztet. Ezt a büszkeséget átveszi az ugyanezen alkalomra megjelentetett „Telefonhírmondó” is (13, 31. old.). A „Híradástechnika” írása folytatja a gondolatot „...ugyanakkor nekünk, magyaroknak most, az évfordulót követően kell megkezdnenünk évszázados adósságunk törlesztését, életművének kutatásában, megismertetésében egyaránt”.

Szerzőknek, lektoroknak, szerkesztőknek csak bele kellett volna lapozniok egy, akkor három éve megjelent könyvbe (23), vagy megkérdezni az „illetékeseket” és mindjárt megtudták volna, hogy a szobrot (Borbás Tibor alkotása) 1968-ban ajándékoztuk a nagy tekintélyű nemzetközi szervezetnek mások példáján felbuzdulva, és magunk miatt szégyenkezve. (Meg kell jegyezni, hogy N. Tesla és I. M. Pupin egyaránt szerb [jugoszláv] származású, bár a szerző Teslát cseh-nek titulálja, Pupint pedig Aigner Dezső úgy aposztrofálja 1931-ben, hogy „a magyar föld szülöttje, a bánáti származású amerikai egyetemi tanár...” (24). N. Tesla mellesleg Puskás Ferenc alkalmazottja is volt egy ideig (16, 226. old.) fiatal korában, más forrás szerint (25) a teljes 1880–82-es években Budapesten működött.

Nyilvánvaló, milyen sok a tévedési lehetőség és a buktató, amelynek mindannyian ki vagyunk

téve. A nagyon gyér külföldi elismerést sem tudjuk két helyen egyformán közölni (6 és 13, 90. old.). Márpedig a mi kötelességünk bebizonyítani, hogy milyen fontos „láncszemei” (5, 39. old.) voltak a mi jeles hazánkfiainak is a technikai haladásnak és az emberi fejlődésnek.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Centenárium gondolatok. Puskás Tivadar élete és öröksége. (Híradástechnika XLIV. évfolyam 1993. február.)
2. Puskás Tivadar emlékülés. (Híradástechnika XLIV. évfolyam, 1993. március–április)
3. Kópis Zoltán: Puskás Tivadar és hagyatéka. (kézirat, 1994. szept. 09.)
4. Kópis Zoltán: Puskás Tivadar emlékére. (kézirat, 1994. szept. 12.)
5. Endrei Walter: Műszaki mendemondák. (Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1985. 6. old.)
6. Pap János: Mi az igazság? Puskás Tivadar találmányai. (Élet és Tudomány 1981. VIII. 21., 34. sz.)
7. Benedek István: A tudás útja. (Gondolat, Budapest, 1972.)
8. Marthy Barna: Kisasszony kérem, beszélni szeretnék... (Nők Lapja Évkönyve, 1981.)
9. Kozma Gyula: 100 éves a telefon Magyarországon – kiállítás a Postamúzeumban – 1981.
10. Kozma Gyula: A távbeszélő apostola. (Műszaki Múzeumi Magazin, 1981/1.)
11. Greguss Ferenc: Élhetetlen feltalálók, halhatatlan találmányok. (Móra, 1985.)
12. Ruttkay János recenziója Borsos Károly és dr. Schmideg Iván az „Átmenet és infrastruktúra” c. tanulmánykötetben megjelent „Táguló Horizontok. Távközlő rendszerek fejlődése és nagysága Magyarországon” c. írásáról. (Magyar Távközlés 95/1. 67. old.)
13. Telefonhírmondó. (Magyar Rádió, Budapest, 1993. Összeállította és szerkesztette Gábor Luca.)
14. Dr. Lukász Alfonz: Thomas A. Edison levelei és táviratai Puskás Tivadarhoz. (Posta- és Bélyegmúzeumi Szemle III. évf. 1. sz. 1971. január)
15. Dr. Lukász Alfonz: A Puskás fivérek levelezéséből. (Posta- és Bélyegmúzeumi Szemle 1971. 2. sz.)
16. Pap János: Puskás Tivadar (Egy nagy magyar feltaláló életregénye). Terra, Budapest 1960.
17. Gazda István: Kuriózumok a magyar művelődés történetéből. (Kossuth Könyvkiadó 1990.)
18. Kópis Zoltán: „Crossbar” jelígyes pályázat a GTE felhívására, 1994. (Említi Dr. Bánky Tamás: „Szakmatörténeti pályázat eredményhirdetése” c. írásában. Gépipar 1995. 7–8. sz. július–augusztus)
19. Rédl Jenő: A budapesti távbeszélő története és úttörői. (Magyar Posta Budapest, 1931. május, 5. sz.)
20. Dr. Varga József: Előszó (Műszaki Nagyjaink I. kötet. GTE kiadása – Budapest 1967.)
21. Brebovszky Judit–Dr. Buzás Ottó: A magyar telefonszolgálat szolgáltatásai 1881–1994. (Magyar Távközlés VI. évf. 1. sz. 1995. január)
22. Puskás Tivadar nevével működik a Budafoki úti távbeszélőközpont. (TeleFontos IV. évf. 12. sz. 1994. június 10.)
23. Berecz Frigyes: Tévúton (Magvető Könyvkiadó, Budapest 1990. 117. old.)
24. Aigner Dezső: II. Helyközi távbeszélő hálózat. (Magyar Posta Budapest, 1931. május, 5. sz.)
25. Új Magyar Lexikon. (Akadémiai Kiadó 1962, „pupincséve” címszó alatt)